

تعاون و کشاورزی، سال نهم، شماره ۳۶، زمستان ۱۳۹۹

نقش سرمایه اجتماعی در کیفیت زندگی فعالان عرصه تعاون

شهر دامغان

شهرام باسیتی^۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۲/۲۱ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۱/۱۳

چکیده

این پژوهش با هدف بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی در کیفیت زندگی فعالان تعاونی‌ها به روش همبستگی انجام گرفت. جامعه آماری را کلیه فعالان تعاونی شهر دامغان تشکیل دادند که از میان آنها، ۳۸۰ نفر براساس روش نمونه‌گیری در دسترس، به عنوان جمعیت نمونه، انتخاب شدند. ابزار جمع‌آوری داده‌ها دو پرسش‌نامه محقق‌ساخته سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی بود. در این تحقیق، سرمایه اجتماعی به دو بعد شناختی و ساختاری تقسیم شد. نتایج نشان داد میان ابعاد شناختی و ساختاری سرمایه اجتماعی با کیفیت زندگی فعالان تعاونی‌ها رابطه معناداری وجود دارد و متغیرهای مستقل توانسته‌اند ۰/۶۴ واحد از واریانس متغیر وابسته را تبیین کنند. در کل، ضعف سرمایه اجتماعی فعالان تعاونی موجب کاهش کیفیت زندگی این افراد شده است.

واژه‌های کلیدی: سرمایه اجتماعی، بعد ساختاری، بعد شناختی، کیفیت زندگی، فعالان تعاونی

مقدمه

امروزه، با گسترش فناوری در فرایند صنعتی شدن کشورهای غربی، یکی از مقولاتی که مورد توجه اندیشمندان و متفکران علوم اجتماعی قرار گرفته است، کیفیت زندگی و مطالعه ابعاد گوناگون آن می‌باشد. بعد عینی کیفیت زندگی ناظر بر تأمین نیازهای اساسی و برخورداری از منابع مادی جهت تأمین خواست‌های اجتماعی شهروندان و مشارکت اجتماعی است و بعد ذهنی آن استقلال، رضایت‌مندی، هدف‌داری در زندگی و رشد و پیشرفت امور شخصی و دگرخواهی را در بر دارد. بعد دیگری از کیفیت زندگی ابعاد ذهنی و عینی را توأمان مورد توجه قرار داده است. برخی، کیفیت زندگی را تنها احساس خوشبختی دانسته‌اند (Milbrath, 1978, 8)، اما احساس خوشبختی برای سنجش کیفیت زندگی کافی نیست. این نظر هنگامی به اهمیت موضوع تحقیق می‌افزاید که شاخص‌های زیادی برای سنجش کیفیت زندگی در حوزه‌های مختلف ارائه شده است؛ از جمله: اشتغال، درآمد، اوقات فراغت و سلامت.

پیشرفت در زمینه علوم انسانی و تجربی بر فعالیت‌های اجتماعی افزوده است و محققان به مرور زمان متوجه شده‌اند که کیفیت زندگی می‌تواند یکی از پیامدهای مهم در ارزیابی سلامت باشد (Fayers & Machin, 2007, 29). در دهه‌های پایانی هزاره دوم، به دنبال طرح موضوع توسعه پایدار با تأکید بر توسعه اجتماعی، مفهوم سرمایه اجتماعی بیش از گذشته مورد تأمل قرار گرفت (Halpern, 2005, 9). با آغاز هزاره سوم نیز توجه به جایگاه و نقش سرمایه اجتماعی تداوم یافت به شکلی که امروزه با تعداد قابل توجهی از منابع و متون مرتبط با سرمایه اجتماعی سروکار داریم (Beugelsdijk & Schaik, 2005, 68). در حوزه سرمایه اجتماعی مباحث محیط اجتماعی، پایداری و سلامتی همواره مورد بررسی قرار گرفته‌اند (Nogueira, 2009, 78). امروزه بخش وسیعی از مطالعات جامعه‌شناسی به بررسی موضوعات مربوط به سلامتی و کیفیت زندگی اختصاص یافته است. توجه به این حوزه مطالعاتی از این لحاظ اهمیت دارد که سرمایه اجتماعی از جمله مفاهیمی است که در

سال‌های اخیر بسیار مطرح شده و توجه به رابطه بین سرمایه اجتماعی و نقش آن در کیفیت زندگی افراد مورد توجه صاحب‌نظران قرار گرفته است (Putnam, 1995, 16). سرمایه اجتماعی عوامل استرس‌زا را در زندگی کاهش می‌دهد و خطر این عوامل را کم می‌کند و می‌تواند حوادث منفی زندگی را بکاهد و در زمان تغییرات و چالش‌های زندگی، برای افراد سودمند واقع شود (Harphan & Mckenzie, 2006, 219). امروزه فعالیت در امور اجتماعی، به عنوان یک ضرورت اجتناب‌ناپذیر، همه امور زندگی بشر را احاطه کرده است. ناتوانی برخی از اعضای جامعه در برقراری ارتباطات اجتماعی و مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی به شکل ناهنجاری اجتماعی نمود پیدا کرده و به عنوان یک مسئله اجتماعی مطرح شده است. در سال‌های اخیر، دیدگاه‌های جدیدتری با رویکرد فرامدرن در برابر مسائل اجتماعی مطرح شده‌اند که به جای تأکید بر عوامل ساختاری و عینی، بر عوامل ذهنی و عنصر آگاهی و نسبیّت تأکید دارند. صاحب‌نظران کارکردگرا با تأکید بر ایده نظم و هماهنگی کارکردی عناصر و مؤلفه‌های نظام اجتماعی، مسائل اجتماعی را کژکارکردهای خرده‌نظام‌های اجتماعی دانسته و آنها را صرف‌نظر از تغییرات اساسی و بنیادی، قابل حل می‌دانند. صاحب‌نظران دیدگاه تضاد، مسائل اجتماعی را زاییده عملکرد نامناسب نظام اجتماعی می‌دانند و برای حل آنها به راه‌حل‌های رادیکال باور دارند. طرفداران کنش متقابل، ضمن مدنظر قرار دادن کنش متقابل افراد و گروه‌های انسانی، بر راه‌حل‌های میانه تأکید نموده‌اند.

تعاونی به معنای وسیع و عام آن، که همان مشارکت و همکاری دسته‌جمعی مردم در حل مشکلات اقتصادی و اجتماعی می‌باشد، به صورت‌های گوناگون و به عناوین مختلف، در طول تاریخ وجود داشته است. حتی شاید بتوان گفت حس همکاری و کمک به هم‌نوع مانند خصیصه اجتماعی بودن وی، امری فطری و جزء ذات انسان بوده و اساساً در نهاد بشر وجود داشته است. شواهدی در دست است که نشان می‌دهد انسان‌ها، به ویژه

شرقیان، اعمال بسیاری را به طریق تعاونی انجام می دادند. مطابق تحقیقات دو تن از مصرشناسان غربی، از آغاز پیدایش امپراتوری مصر، یعنی ۳۰۰۰ سال قبل از میلاد مسیح، مؤسسات تعاونی و شبه تعاونی در مصر وجود داشته است. در بابل قدیم، قانونی که به دستور حمورابی پادشاه این کشور در ۲۰۰۰ سال قبل از میلاد نوشته شد، خبر از روش کشاورزی تعاونی می دهد و شکی نیست که در میان مردم یونان باستان نیز انجمن های تعاونی وجود داشته است. در چین باستان و امپراطوری رم نیز شواهدی در دست است که بیانگر وجود تعاونی هاست (فرهادی، ۱۳۸۸، ۱۶۴-۱۶۷). این نوع تعاونی ها جنبه رسمی و قانونی نداشتند و فقط در اواخر قرن هجدهم بود که تعاونی ها به صورت رسمی تشکیل شدند و به نظم و قاعده و قانون در آمدند و به تدریج عالمگیر شدند.

امروزه رفتارهای ناشی از ضعف وجود مشارکت و ارتباطات معقول و مناسب و یا ضعف همیاری و همکاری به شکل های مختلف، اعم از پرخاشگری یا انزوا، گریبانگیر برخی از اعضای جامعه شده است؛ از این رو، بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر کیفیت زندگی فعالان تعاونی اهمیت دارد. در همین راستا، این پژوهش باهدف پاسخگویی به این سؤالات که آیا سرمایه اجتماعی بر کیفیت زندگی فعالان تعاونی شهر دامغان تأثیرگذار است؟ و کدام بعد از سرمایه اجتماعی بر کیفیت زندگی این فعالان مؤثر است؟ انجام شد و به آزمون فرضیه های زیر پرداخت:

۱- بین ابعاد سرمایه اجتماعی (شناختی و ساختاری) با کیفیت زندگی فعالان تعاونی رابطه معناداری وجود دارد.

۲- بین خرده مقیاس های سرمایه اجتماعی ساختاری با کیفیت زندگی فعالان تعاونی رابطه معناداری وجود دارد.

۳- بین خرده مقیاس های سرمایه اجتماعی شناختی با کیفیت زندگی فعالان تعاونی رابطه معناداری وجود دارد.

پیشینه تحقیق

در زمینه سرمایه اجتماعی، کیفیت زندگی و تعاون پژوهش‌های متعددی صورت گرفته است که در ادامه، به چند مورد آن اشاره می‌شود.

ارجمندراد و شکر کن (۱۳۹۹) در پژوهشی، رابطه سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی کاری با عملکرد شغلی و اشتیاق کاری کارکنان شرکت نفت و گاز را با استفاده از همبستگی بنیادی و رگرسیون گام به گام بررسی کردند و به این نتایج رسیدند که بین دو مجموعه متغیر پیش بین و ملاک، همبستگی بنیادی معنی‌داری وجود دارد. نتایج حاصل از تحلیل رگرسیون گام به گام نیز نشان داد که مؤلفه‌های محیط کار ایمن و بهداشتی، همکاری، قانون‌گرایی و قابلیت‌های انسانی، ۱۱ درصد از واریانس عملکرد شغلی کارکنان را و مؤلفه‌های توسعه قابلیت‌های انسانی، ارزش و وابستگی اجتماعی، ۲۱ درصد از واریانس اشتیاق کاری کارکنان را پیش‌بینی می‌کنند.

میرفردی و همکاران (۱۳۹۶) در مطالعه‌ای، تأثیر مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی در عملکرد شرکت‌های تعاونی کشاورزی و صنعتی شهرستان بویر احمد را به روش پیمایشی با نمونه ۱۳۶ نفری از مدیران عامل این شرکت‌ها بررسی کردند و نشان دادند که مشارکت اجتماعی، انسجام اجتماعی و آگاهی اجتماعی در عملکرد شرکت‌های یادشده مؤثرند به گونه‌ای که این متغیرها ۳۷/۷ درصد تغییرات عملکرد شرکت‌های تعاونی را تبیین کردند. همچنین نتایج نشان داد اعتماد اجتماعی، سن، جنسیت، وضعیت تأهل، قومیت، سطح تحصیلات، سابقه فعالیت و سابقه عضویت اعضای ارکان تعاونی در عملکرد شرکت‌ها تأثیری ندارند.

افشانی و شیری محمدآباد (۱۳۹۵) با بررسی رابطه رضایت از زندگی و بهزیستی اجتماعی زنان نشان دادند که بین میزان رضایت از زندگی و ابعاد بهزیستی اجتماعی

(انسجام اجتماعی، مشارکت اجتماعی، پذیرش اجتماعی، شکوفایی اجتماعی و انطباق اجتماعی) رابطه مثبت و معناداری وجود دارد.

شربتیان و عرفانیان قصاب (۱۳۹۷) در پژوهشی، تأثیر سرمایه اجتماعی بر بهزیستی اجتماعی جوانان ۱۸ تا ۳۰ ساله شهرستان قاین را به واسطه نقش میانجی کیفیت زندگی و رضایت از زندگی بررسی کردند و به این نتیجه رسیدند که سرمایه اجتماعی، کیفیت زندگی و رضایت زندگی بر بهزیستی اجتماعی تأثیر مستقیم دارند و همچنین کیفیت زندگی و رضایت از زندگی در رابطه بین سرمایه اجتماعی با بهزیستی اجتماعی، نقش میانجی گرایانه ایفا می کنند.

ترابی و همکاران (۱۳۸۹) پژوهشی را با هدف بررسی میزان تأثیر مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی در عملکرد تعاونی‌های دام و طیور شهرستان مشهد به روش پیمایشی روی ۱۷۰ نفر از اعضای این تعاونی‌ها انجام دادند و نتیجه گرفتند که مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی، آگاهی اجتماعی، سطح تحصیلات و سن پاسخگویان در میزان عملکرد شرکت‌های تعاونی اثرگذارند.

هیو و همکاران (Hu et al., 2015) ارتباط بین سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی را در بین بیماران دیابتی نوع ۲ در استان آنهویی چین با استفاده از پرسش‌نامه و تحلیل رگرسیون چندمتغیر بررسی کردند و به این نتیجه رسیدند بین سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی رابطه معنادار و مستقیم وجود دارد.

وو و همکاران (Wu et al., 2018) در پژوهشی، با مطالعه داغ ننگ ادراک‌شده، حمایت اجتماعی و پزشکی و کیفیت زندگی در بین مبتلایان به ایدز در شهر هونان چین به این نتیجه رسیدند که حمایت اجتماعی با کیفیت زندگی رابطه مستقیم و معنادار دارد و هرچه حمایت اجتماعی از مبتلایان بیشتر باشد، کیفیت زندگی آنها بهتر و بیشتر می‌شود.

مبانی نظری تحقیق

از نظر کلمن (۱۳۷۷، ۶۲)، سرمایه اجتماعی دارای و سرمایه افراد در ساختار اجتماعی است که کنش اجتماعی را آسان می‌کند. از دیدگاه پاتنام، سرمایه اجتماعی به خصوصیتی از سازمان نظیر شبکه‌ها، هنجارها و اعتماد اشاره دارد که همکاری و هماهنگی برای منافع متقابل را تسهیل می‌نماید (فیلد، ۱۳۸۸، ۵۵). از نظر فوکویاما (۱۳۷۹، ۱۱-۱۲)، سرمایه اجتماعی را به سادگی می‌توان به عنوان مجموعه معینی از هنجارها یا ارزش‌هایی غیر رسمی تعریف کرد که اعضای گروهی که همکاری و تعاون میان آنها مجاز است، در آن سهیم هستند. هنجارهای ایجادکننده سرمایه اجتماعی اساساً باید شامل سجایایی از قبیل صداقت، ادای تعهدات و ارتباطات دوجانبه باشند از نظر لین (Lin, 2001, 21)، سرمایه اجتماعی در یک معنای عام، نوعی سرمایه‌گذاری در روابط اجتماعی است که افراد با تعاملات و شبکه‌های اجتماعی، منافع مورد انتظار را تولید می‌کنند. سرمایه اجتماعی حاصل جمع منابع بالقوه و بالفعلی است که نتیجه مالکیت بادوامی از روابط نهادی شده بین افراد و به عبارت ساده‌تر، عضویت در یک گروه است. سرمایه اجتماعی موجب ایجاد ارتباط و مشارکت بهینه اعضای یک اجتماع می‌شود و منافع متقابل آنان را تأمین می‌کند. در واقع، سرمایه اجتماعی منابعی است بر آمده از درون شبکه‌های کسب و کار یا فردی. این منابع شامل اطلاعات، اندیشه‌ها، راهنمایی‌ها، فرصت‌های کسب و کار، سرمایه مالی، قدرت و نفوذ حمایت احساسی، خیرخواهی، اعتماد و همکاری است (بیکر، ۱۳۸۲، ۱۵).

تعاونی‌ها در کنار تولید و ایجاد سرمایه و توسعه منابع انسانی، به توسعه سرمایه اجتماعی کمک می‌کنند (عباسی، ۱۳۸۸، ۲۳)؛ از این رو امروزه توفیق سازمان‌ها و به طور اخص تعاونی‌ها را نمی‌توان تنها در انباشت ثروت مادی و بهره‌مندی از آخرین امکانات و فناوری‌ها ارزیابی کرد، زیرا سرمایه مالی، فیزیکی و انسانی بدون سرمایه اجتماعی فاقد

کارایی مؤثر است. به عبارت دیگر، استفاده بهینه از سرمایه‌های مالی و فیزیکی و انسانی در سازمان بدون شبکه روابط متقابل بین اعضای سازمان، که توأم با اعتماد، محبت و دوستی و در جهت حفظ ارزش‌ها و هنجارهای سازمانی است، امکان‌پذیر نخواهد بود (طالب، ۱۳۷۹، ۱۹). شناخت عوامل مؤثر در تقویت یا تضعیف سرمایه اجتماعی می‌تواند در گسترش ابعاد اجتماعی کمک کند و موجب افزایش عملکرد اجتماعی و اقتصادی افراد در جوامع شود. مفهوم سرمایه اجتماعی بستر مناسبی برای بهره‌وری سرمایه انسانی و فیزیکی و مسیری برای تحقق اهداف قلمداد می‌شود. مدیران در سازمان با ایجاد سرمایه اجتماعی، راه کامیابی شغلی و سازمانی خود را هموار می‌سازند. درنهایت اینکه سرمایه اجتماعی به زندگی فرد، معنی و مفهوم می‌بخشد (الوانی و شیروانی، ۱۳۸۳، ۱).

۱- مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی

سرمایه اجتماعی چهار مؤلفه اصلی دارد: اعتماد اجتماعی، پیوند و تعاملات اجتماعی، انسجام اجتماعی و مشارکت اجتماعی. این مؤلفه‌ها در یک رابطه متعامل قرار دارند و هرکدام تقویت‌کننده دیگری است. توجه به انسجام اجتماعی در آثار پیشکسوتان علوم اجتماعی چون دورکیم^۱ و تونیس^۲ جایگاه ویژه‌ای دارد. زتومکا^۳، که در میان جامعه‌شناسان معاصر بحث اعتماد اجتماعی را مورد عنایت قرار داده است، اعتقاد دارد که توجه به اعتماد اجتماعی ایده جدیدی نیست، بلکه یک جریان فکری چند قرنی است. به نظر میجلی^۴، مشارکت اجتماعی موضوعی کاملاً ایدئولوژیک و بازتاب اعتقادات ناشی از نظریه‌های اجتماعی و سیاسی در این خصوص است که جوامع چگونه باید سازماندهی شوند (توکل و مقصودی، ۱۳۹۰، ۳۲).

1- David Emile Durkheim

2 - Ferdinand Tonnies

3 - Piotr Sztompka

4 - James Midgley

۱-۱- اعتماد اجتماعی

اعتماد اولین بخش سرمایه اجتماعی است که به نوع ارتباط بین افراد مربوط می‌شود. اعتماد ارتباط تنگاتنگی با ارتباط تعمیم‌یافته دارد و به‌طور کلی، شاخص بسیار مناسبی برای پیوندهای مثبت و متقابل است (موسوی، ۱۳۸۵، ۷۵). نظریه‌پردازانی مانند گیدنز^۱ بین انواع اعتماد هم تمایز قائل می‌شوند: اعتماد به افراد خاص و اعتماد به افراد یا نظام‌های انتزاعی، اعتماد انتزاعی دربرگیرنده آگاهی از مخاطره و فرد مورد اعتماد (لومان^۲ به نقل از موسوی، ۱۳۸۵، ۷۵). برای ارزیابی سرمایه اجتماعی در سطح ملی، سنجش اعتماد به نهادهای مختلف اجتماعی ضرورت دارد. در فرایند توسعه اجتماعی میزان عضویت اعضای جامعه در گروه‌ها، سازمان‌ها و انجمن‌های مختلف افزایش می‌یابد و آمادگی فرد برای برقراری ارتباط بیشتر می‌شود و بدین ترتیب اعتماد اجتماعی متقابل تعمیم می‌پذیرد؛ از این رو، آیزنشتات^۳ متذکر می‌شود که مهم‌ترین مسئله نظم اجتماعی، اعتماد و همبستگی اجتماعی است (چلبی، ۱۳۸۵، ۱۶).

۱-۲- انسجام اجتماعی

انسجام اجتماعی در یک حوزه تعاملی معین شکل و معنا پیدا می‌کند. دورکیم احساسی را که در میدان تعاملی به وجود می‌آید، عاطفه جمعی می‌نامد. از نظر دورکیم، عاطفه جمعی عمیق‌تر از عاطفه مناسک جمعی به وجود می‌آید و بدین نحو موجبات افزایش و تحکیم انسجام اجتماعی را فراهم می‌کند (چلبی، ۱۳۸۵، ۴۵).

1 - Anthony Giddens

2 - Luhmann

3 - Eisensadt

۳-۱- مشارکت اجتماعی

مشارکت اجتماعی دربرگیرنده انواع مختلف کنش‌های فردی و گروهی به‌منظور دخالت در تعیین سرنوشت خود و جامعه و تأثیر نهادن بر فرایندهای تصمیم‌گیری درباره امور عمومی است. مشارکت را می‌توان در دو سطح مطرح کرد: ۱- بعد ذهنی مشارکت که همان تمایل به مشارکت اجتماعی است که در نتیجه اعتماد و سایر عوامل زمینه‌ساز در افراد ایجاد می‌شود؛ ۲- بعد عینی و رفتاری مشارکت اجتماعی که به‌صورت عضویت، نظارت، اجرا و تصمیم‌گیری بروز می‌کند که همان پیوند عینی افراد است (موسوی، ۱۳۸۵، ۷۶-۷۴). مقیاس مشارکت اجتماعی چاپین^۱ یکی از مقیاس‌هایی است که به لحاظ علمی برای سنجش مشارکت اجتماعی در ادبیات مشارکت مورد توجه قرار گرفته است. این مقیاس شامل مقوله‌های تعلق سازمانی، حضور در نشست‌ها، کمک‌های مالی، عضویت در کمیته‌ها و داشتن مسئولیت است.

۴-۱- پیوند و تعاملات اجتماعی

پیوند اجتماعی بیانگر پیوندهای عینی بین افراد و ارتباطات آنها با یکدیگر است. این پیوند دو بخش دارد: الف) پیوند عینی بین افراد: نوعی ساختار شبکه‌ای عینی که می‌بایست برقرارکننده ارتباط بین افراد باشد. این بخش حکایت از آن دارد که افراد در فضای اجتماعی با یکدیگر پیوند دارند؛ اما باید دانست که این نوع پیوند بین افراد به‌عنوان سرمایه اجتماعی با عضویت در گروه یا اجتماع، اولاً، از سرمایه اجتماعی و ثانیاً از مشارکت اجتماعی منفک هستند. عضویت در هر گروه اجتماعی الزاماً دربرگیرنده همانندی نیست. ب) پیوند ذهنی: پیوندهای بین افراد می‌بایست دارای ماهیت متقابل مبتنی بر اعتماد

و دارای هیجان‌ات مثبت باشد؛ بنابراین، عدم اعتماد و پیوندها در افراد سبب عدم مشارکت آنها در فعالیت‌های اجتماعی می‌شود (موسوی، ۱۳۸۵، ۷۴-۷۲).

۲- چارچوب نظری تحقیق

در این پژوهش، از نظریه آپهوف^۱ برای تنظیم چارچوب نظری تحقیق استفاده شد. وی برای ساختن یک چارچوب مفهومی از سرمایه اجتماعی آن را به دو طبقه مرتبط با هم از پدیده‌ها تقسیم کرد: بعد ساختاری و بعد شناختی. آپهوف سرمایه اجتماعی در شکل ساختاری‌اش را با شکل‌های گوناگون سازمان اجتماعی پیوند می‌زند؛ مواردی مانند نقش‌ها، قواعد، رسوم، رویه‌ها و دامنه وسیعی از شبکه‌هایی که به همکاری یا تعاون و خصوصاً کنش جمعی دوطرفه سودمند کمک می‌کنند. بعد شناختی سرمایه اجتماعی از فرایندهای ذهنی مشتق شده و نتیجه آن ایده‌ها و عقایدی است که به وسیله فرهنگ و ایدئولوژی تقویت می‌شود؛ یعنی هنجارها، نگرش‌ها و باورهایی که به رفتار مبتنی بر همکاری و تعاون کمک می‌کنند (Uphoff, 2000, 216).

عناصر سازمان اجتماعی در طبقه‌بندی ساختاری، کنش دوطرفه سودمند را به لحاظ کاستن از هزینه‌ها و به وجود آوردن الگوهای کنش متقابلی - که نتایج مفید و مؤثری را به واسطه همکاری به وجود می‌آورد- تسهیل می‌کند. ایده‌های ناشی از طبقه‌بندی شناختی زمینه را برای مردم جهت کنش دوطرفه سودمند فراهم می‌آورد. هنجارها، ارزش‌ها، نگرش‌ها و باورهای سازنده سرمایه اجتماعی شناختی مواردی هستند که رفتار مبتنی بر همکاری و تعاون را منطقی و قابل احترام تلقی می‌کنند (Uphoff, 2000, 219). نکته دیگری را که در این باره آپهوف مطرح می‌کند، بیرونی و قابل مشاهده بودن سرمایه اجتماعی ساختاری و درونی و غیرقابل مشاهده بودن سرمایه اجتماعی شناختی است؛ اما

1- Thomas Norman Uphoff

هر دو قلمرو در عمل به هم متصل هستند. سازمان‌های رسمی و غیررسمی، کنش‌های متقابل، هنجارها، ارزش‌ها، نگرش‌ها و باورهای مشترک یک جمعیت قادرند مقوم نتایج باشند. آپهوف این نوع مفهومی کردن سرمایه اجتماعی را همسو با ایده‌های کلمن^۱ و پوتنام می‌داند. آنها در تعریف و تحلیلشان از سرمایه اجتماعی بر عناصر ساختی و شناختی آن تأکید داشته‌اند، اما سرمایه اجتماعی را بیشتر به صورت توصیفی به کار گرفته‌اند تا تحلیلی. آپهوف می‌گوید که این دو طبقه‌بندی از سرمایه اجتماعی در سطح بالایی به هم وابسته هستند به گونه‌ای که هر کدام از اشکال (ساختاری - شناختی) به یکدیگر کمک می‌کنند. هر دوی آنها از طریق سازوکار انتظارات، در رفتار تأثیر می‌گذارند و از طریق پدیده‌ها به وسیله تجارب شرطی شده، فرهنگ و یا تفکر غالب یک دوره و دیگر عوامل مؤثر، تقویت می‌شوند (Uphoff, 2000, 222).

در این راستا، توکل و مقصودی (۱۳۹۰) با تلفیق تئوری جیمز کلمن و نان لین^۲ شش نوع سرمایه اجتماعی زیر را به دست آورد که به طور مستقیم یا غیرمستقیم بر کیفیت زندگی تأثیر می‌گذارند:

- سرمایه درون گروهی ساختاری (مدت زمان و تکرار روابط صمیمانه در گروه‌های کوچک)؛
- سرمایه برون گروهی ساختاری (میزان ارتباط با خویشان و دوستان)؛
- سرمایه نهادی ساختاری (میزان عضویت فرد در انجمن‌های داوطلبانه)؛
- سرمایه درون گروهی شناختی (اعتماد، تعهد و مسئولیت افراد نسبت به هم درون گروه‌های کوچک)؛
- سرمایه برون گروهی شناختی (میزان حمایت اجتماعی از طرف دوستان و خویشاوندان)؛
- سرمایه نهادی شناختی (اعتماد به مشاغل و مؤسسات دولتی و عموم مردم) (توکل و مقصودی، ۱۳۹۰، ۳۰).

1- James Kelman
2- Nan Lin

جدول ۱- اشکال ساختاری و شناختی سرمایه اجتماعی

شناختی	ساختاری	حوزه‌ها
هنجارها ارزش‌ها نگرش‌ها و باورها	نقش‌ها و قواعد شبکه‌ها و دیگر روابط بین شخصی شیوه‌ها و رسوم	منابع و ظهور
فرهنگ مدنی	سازمان‌های اجتماعی	قلمرو
اعتماد- انسجام تعاون- خیرخواهی	روابط افقی روابط عمودی	عوامل پویا
تظاراتی که افراد را به سوی رفتار مبتنی بر همکاری و تعاون ترغیب می‌کند به وجود آورنده منافع دوطرفه است.		عناصر مشترک

منبع: آپهوف، ۲۰۰۰

۳- مدل تحقیق

روش تحقیق

این تحقیق از نظر ماهیت به دو شکل کمی و کیفی بود و در انجام آن از روش کمی استفاده شد. زمان اجرای تحقیق از ابتدای اسفند ۱۳۹۸ تا انتهای فروردین ۱۳۹۹ بود. جامعه آماری را کلیه فعالان تعاونی شهر دامغان تشکیل دادند که از میان آنها، ۳۸۰ نفر بر اساس روش نمونه‌گیری در دسترس به‌عنوان جمعیت نمونه انتخاب شدند. ابزار جمع‌آوری داده‌ها دو پرسش‌نامه محقق ساخته سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی بود که هر دو اعتبار صوری داشتند و پایایی آنها نیز به وسیله ضریب آلفای کرونباخ محاسبه شد. این ضریب برای پرسش‌نامه سرمایه اجتماعی برابر ۰/۸۱ و برای پرسش‌نامه کیفیت زندگی معادل ۰/۷۸ به دست آمد. به منظور تجزیه و تحلیل داده‌های آماری و فرضیه‌ها از آزمون همبستگی پیرسون و رگرسیون چند متغیره گام به گام استفاده شد. کاربرد اصلی ضریب پیرسون زمانی است که متغیرها از نوع پارامتری باشند؛ بدین معنا که توزیع نرمال داشته باشند و در سطح فاصله‌ای نسبی باشند. تفسیر همبستگی پیرسون زمانی که یکی از متغیرها دوارزشی (فقط شامل دو سطح) اما متغیر دیگر کمی است نیز می‌تواند منطقی باشد (میرز و همکاران، ۱۳۹۱، ۱۶۴). همچنین به منظور تخمین مدل پیش بینی و بررسی هم‌زمان رابطه متغیرهای مستقل و وابسته از رگرسیون چند متغیره گام به گام استفاده شد. داده‌ها نیز با استفاده از نرم‌افزار Spss تجزیه و تحلیل شدند.

نتایج و بحث

بر اساس یافته‌های جدول ۲ (بررسی فرضیه اول پژوهش)، با کمک آزمون همبستگی پیرسون مشخص شد میان ابعاد ساختاری و شناختی سرمایه اجتماعی با سطح کیفیت زندگی فعالان تعاونی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد به نحوی که ضریب همبستگی میان سرمایه اجتماعی ساختاری و کیفیت زندگی این افراد برابر با ۰/۴۲۱ (سطح

معناداری = ۰/۰۰۱) و ضریب همبستگی میان سرمایه اجتماعی شناختی با کیفیت زندگی افراد معادل ۰/۵۱۲ (سطح معناداری = ۰/۰۰۰) به دست آمد.

جدول ۲- نتایج آزمون همبستگی پیرسون میان ابعاد سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی

فعالان تعاونی

ابعاد سرمایه اجتماعی	r	سطح معناداری
ساختاری	۰/۴۲۱	۰/۰۰۱
شناختی	۰/۵۱۲	۰/۰۰۰

منبع: یافته‌های تحقیق

بر اساس یافته‌های جدول ۳ (بررسی فرضیات دوم و سوم پژوهش)، میان هر ۳ خرده‌مقیاس بعد ساختاری سرمایه اجتماعی با کیفیت زندگی فعالان تعاونی رابطه‌ای مثبت و معنادار وجود دارد به گونه‌ای که مشارکت اجتماعی با ضریب همبستگی ۰/۴۱۴ و سطح معناداری ۰/۰۰۵، دامنه فعالیت‌های اجتماعی با ضریب همبستگی ۰/۳۸۵ و سطح معناداری ۰/۰۰۰ و مسئولیت و تعهدات اجتماعی با ضریب همبستگی ۰/۲۵۶ و سطح معناداری ۰/۰۰۱ با کیفیت زندگی فعالان تعاونی رابطه مثبت و معنادار دارد. همچنین میان هر ۴ خرده‌مقیاس بعد شناختی سرمایه اجتماعی با کیفیت زندگی فعالان تعاونی رابطه‌ای مثبت و معنادار وجود دارد به گونه‌ای که انسجام اجتماعی با ضریب همبستگی ۰/۲۲۳ و سطح معناداری ۰/۰۰۳، اعتماد اجتماعی با ضریب ۰/۴۱۹ و سطح معناداری ۰/۰۰۰، ارزش‌های اجتماعی با ضریب همبستگی ۰/۳۱۴ و سطح معناداری ۰/۰۰۰ و نگرش‌های اجتماعی با ضریب همبستگی ۰/۱۷۱ و سطح معناداری ۰/۰۰۰ با کیفیت زندگی فعالان تعاونی شهر دامغان رابطه معنادار دارد. در مجموع، می‌توان گفت هر ۳ فرضیه این پژوهش مورد تأییدند.

جدول ۳- نتایج آزمون همبستگی میان خرده‌مقیاس‌های سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی
فعالان تعاونی

ابعاد سرمایه اجتماعی	خرده‌مقیاس‌ها	میانگین	r	sig
ساختاری	مشارکت اجتماعی	۸/۲۴	۰/۴۱۴	۰/۰۰۵
	دامنه فعالیت‌های اجتماعی	۶/۵۱	۰/۳۸۵	۰/۰۰۰
	مسئولیت و تعهدات اجتماعی	۱۶/۹۴	۰/۲۵۶	۰/۰۰۱
شناختی	انسجام اجتماعی	۱۴/۱۶	۰/۲۲۳	۰/۰۰۳
	اعتماد اجتماعی	۳۱/۲۶	۰/۴۱۹	۰/۰۰۰
	ارزش‌های اجتماعی	۳۸/۷۵	۰/۳۱۴	۰/۰۰۰
	نگرش‌های اجتماعی	۵۴/۸۰	۰/۱۷۱	۰/۰۰۰

منبع: یافته‌های تحقیق

تحلیل رگرسیون چندمتغیره

در این پژوهش از آماره رگرسیون چندمتغیره به شیوه گام‌به‌گام استفاده شد تا مشخص شود متغیرهای مستقل تحقیق قادر به تبیین چه مقدار از متغیر وابسته تحقیق هستند. به این منظور، متغیرهای مختلف به ترتیب میزان اهمیت در تبیین متغیر وابسته، وارد معادله شدند. براساس نتایج جدول ۴ ملاحظه می‌شود در مرحله اول، متغیر مشارکت اجتماعی ($\text{Sig}=0/000$; $\text{Beta}=0/62$)؛ در مرحله دوم، متغیر دامنه فعالیت اجتماعی ($\text{Sig}=0/000$; $\text{Beta}=0/54$)؛ در مرحله سوم، متغیر مسئولیت و تعهدات اجتماعی ($\text{Sig}=0/000$; $\text{Beta}=0/48$)؛ در مرحله چهارم، متغیر انسجام اجتماعی ($\text{Sig}=0/002$; $\text{Beta}=0/30$)؛ در مرحله پنجم، متغیر اعتماد اجتماعی ($\text{Sig}=0/003$; $\text{Beta}=0/42$)؛ در مرحله ششم، متغیر ارزش‌های اجتماعی ($\text{Sig}=0/000$; $\text{Beta}=0/28$)؛ و در مرحله هفتم متغیر نگرش‌های اجتماعی ($\text{Sig}=0/000$; $\text{Beta}=0/68$) به ترتیب وارد معادله رگرسیونی شدند و در مجموع این هفت متغیر توانستند $0/64$ واحد از واریانس متغیر وابسته را تبیین کنند. ($R^2=0/64$).

جدول ۴- نتایج تحلیل رگرسیون چندمتغیره گام به گام

مرحله	متغیر	B	Beta	مقدار t	سطح معناداری	R ²
مرحله اول	مشارکت اجتماعی	۰/۷۴	۰/۶۲	۷/۵۷	۰/۰۰۰	۰/۴۸
مرحله دوم	دامنه فعالیت اجتماعی	۰/۷۸	۰/۵۴	۵/۸۸	۰/۰۰۰	۰/۵۰
مرحله سوم	مسئولیت و تعهدات اجتماعی	۳/۴۷	۰/۴۸	۴/۷۸	۰/۰۰۰	۰/۵۳
مرحله چهارم	انسجام اجتماعی	۷/۳۵	۰/۴۲	۳/۶۹	۰/۰۰۳	۰/۵۵
مرحله پنجم	اعتماد اجتماعی	۴/۲۲	۰/۳۰	۶/۵۱	۰/۰۰۲	۰/۵۹
مرحله ششم	ارزش‌های اجتماعی	۰/۲۳	۰/۲۸	۱۲/۴	۰/۰۰۰	۰/۶۲
مرحله هفتم	نگرش‌های اجتماعی	۰/۴۱	۰/۶۸	۶/۳۲	۰/۰۰۰	۰/۶۴

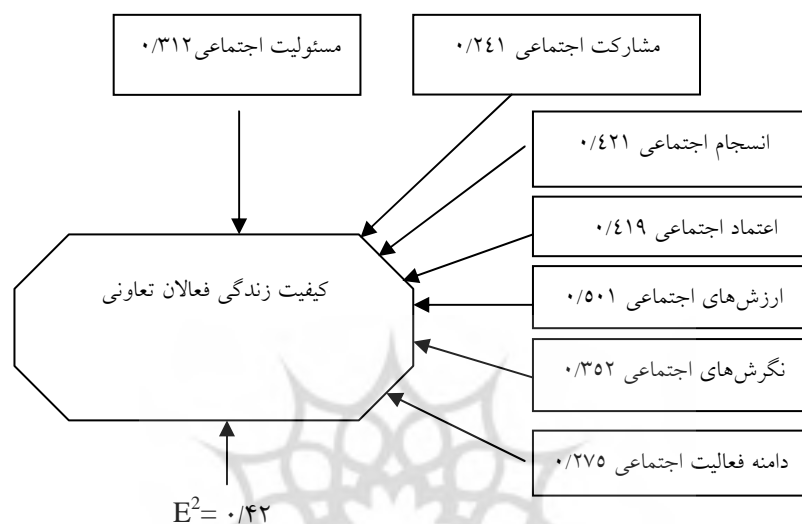
منبع: یافته‌های تحقیق

مدل ساختاری رابطه بین متغیرهای مستقل و متغیرهای وابسته

مدل تجربی پژوهش یک مدل علی از نوع تحلیل مسیر^۱ بوده است. نکته حائز اهمیت در مدل‌های تحلیل مسیر آن است که با استفاده از این مدل‌ها می‌توان به حجم عظیمی از اطلاعات مبین روابط علی ارزشمند دست یافت. برای رسم مدل مسیر، از ضرایب مسیر متغیرهایی استفاده شد که مقدار t آنها در سطح معناداری قرار دارد. ضریب مسیر در این مدل نماینده شدت رابطه بین دو متغیر با ثابت نگه داشتن اثر متغیرهای دیگر مدل است. در ضمن، فلش‌های اضافی که از بیرون به متغیرها هدایت شده‌اند، مقداری از واریانس توضیح داده نشده برای هر متغیر است که کنترل آن خارج از توان پژوهشگر می‌باشد.

1- Path Analysis

نمودار مدل تحلیل مسیر

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

در مطالعه حاضر، سرمایه اجتماعی در سطح خرد به دو بعد شناختی و ساختاری تقسیم شد. نتایج نشان داد در فرضیه اول، میان سرمایه اجتماعی ساختاری و شناختی با کیفیت زندگی فعالان عرصه تعاون شهر دامغان رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. این یافته با نتایج مطالعه میرفردی و همکاران (۱۳۹۶) و ترابی و همکاران (۱۳۸۹) همسوست. بر همین اساس، تقویت ارزش‌های شناختی به افزایش روحیه اعتماد و یکپارچگی اعضا و ارتباط متقابل میان آنها منجر می‌شود و شرایطی را در جامعه یا سازمان به وجود می‌آورد که در آن اعضا برای تولید کالای مشترک می‌توانند باهم همکاری کنند. همچنین تقویت بعد ساختاری سرمایه اجتماعی یعنی تقویت ساختارها و شبکه‌های حاوی فرایندهای تصمیم‌گیری جمعی، رهبران پاسخگو و مسئولیت متقابل. شبکه نیز هر چه گسترده‌تر باشد، سرمایه اجتماعی تقویت می‌شود.

در فرضیه دوم مشخص شد میان خرده‌مقیاس‌های مشارکت اجتماعی، دامنه فعالیت اجتماعی و مسئولیت و تعهدات اجتماعی از بعد ساختاری سرمایه اجتماعی با کیفیت زندگی فعالان تعاونی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. بر همین اساس، تعاملات بین افراد، داشتن رابطه گروهی با دیگر فعالان تعاونی، ایجاد شبکه ارتباطی بین افراد و دانش و اطلاعاتشان، و ایجاد و تبادل انگیزه جهت توانمندسازی مشارکت کنندگان پیشنهاد می‌شود. این نتایج با یافته‌های مطالعه میرفردی و همکاران (۱۳۹۶) و ترابی و همکاران (۱۳۸۹) و همچنین مطالعه ارجمندراد و شکر کن (۱۳۹۹) همخوانی دارد.

در فرضیه سوم مشخص شد میان خرده‌مقیاس‌های انسجام اجتماعی، اعتماد اجتماعی، ارزش‌های اجتماعی و نگرش‌های اجتماعی از بعد شناختی سرمایه اجتماعی با کیفیت زندگی فعالان تعاونی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. مهارت و تجربیات مشترک بین فعالان و اعضای تعاونی‌ها را می‌توان عامل مؤثری در حفظ کیفیت زندگی آنها دانست؛ لذا اعضا با اشتراک گذاری اندیشه، تجربیات و مهارت‌های خود با دیگران، به تقویت انسجام و ارتباطات در تعاونی کمک شایانی می‌کنند و با این تعاملات سازنده، اعتماد اجتماعی و ارزش‌های اجتماعی میان این فعالان تقویت می‌شود. نتایج این بخش با یافته‌های مطالعه ارجمندراد و شکر کن (۱۳۹۹)، شربتیان و عرفانیان قصاب (۱۳۹۷)، هیو و همکاران (۲۰۱۵)، وو و همکاران (۲۰۱۸) مطابقت دارد.

منابع

ارجمندراد، ا. و شکر کن، ح. (۱۳۹۹). رابطه سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی کاری با عملکرد شغلی و اشتیاق کاری. *روان‌شناسی صنعتی و سازمانی*، ۷ (۲)، ۲۴۰-۲۵۰.

- افشانی، س.ع. و شیرینی محمدآبادی، ح. (۱۳۹۵). بررسی رابطه‌ی رضایت از زندگی و بهزیستی اجتماعی زنان شهر یزد. *دوماهنامه‌ی طلوع، بهداشت دانشکده‌ی بهداشت یزد*، ۱۵(۲)، ۱-۲۳.
- الوانی، س.م. و شیروانی، ع. (۱۳۸۳). سرمایه اجتماعی، اصل محوری توسعه. *ماهنامه تدبیر*، شماره ۱۴۷، ۱۶-۲۲.
- بیکر، و. (۱۳۸۲). *مدیریت و سرمایه اجتماعی*. ترجمه محمدرضا ربیعی مندجین. تهران: انتشارات سازمان مدیریت صنعتی.
- ترابی، پ.، حیدری، ع.ق. و قلی نیا، م.ج. (۱۳۸۹). بررسی میزان تأثیر مؤلفه های سرمایه اجتماعی در عملکرد شرکت های تعاونی، مطالعه موردی: تعاونی های دام و طیور شهرستان مشهد. *فصلنامه تعاون و کشاورزی*، دوره ۲۱ (دوره جدید)، شماره ۲، ۱-۲۰.
- توکل، م. و مقصودی، س. (۱۳۹۰). سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی، مکانیسم‌ها و مدل‌های علی و تعاملی. *فصلنامه رفاه اجتماعی*، ۱۱(۴۲)، ۱۷۳-۲۰۲.
- چلبی، م. (۱۳۸۵). *جامعه‌شناسی نظم*. تهران: نشر نی.
- شربتیان، م.ح. و عرفانیان قصاب، ا. (۱۳۹۷). تأثیر سرمایه اجتماعی بر بهزیستی اجتماعی بواسطه نقش میانجی کیفیت زندگی و رضایت از زندگی (مطالعه موردی: جوانان ۱۸ تا ۳۰ ساله شهرستان قاین). *توسعه اجتماعی (توسعه انسانی سابق)*، ۱۳(۱)، ۱۹۵-۲۲۷.
- طالب، م. (۱۳۷۹). *اصول و اندیشه های تعاونی*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- عباسی، م. (۱۳۸۸). *باور تعاون*. تهران: مؤسسه توسعه روستایی ایران.
- فرهای، م. (۱۳۸۸). *انسان شناسی یاریگری*. تهران: نشر ثالث.
- فوکویاما، ف. (۱۳۷۹). *پایان نظم: سرمایه اجتماعی و حفظ آن*. ترجمه غلامعباس توسلی. تهران: انتشارات جامعه ایرانیان.

فیلد، ج. (۱۳۸۸). سرمایه اجتماعی. ترجمه غلامرضا غفاری و حسین رضانی. تهران: نشر کویر.

کلمن، ج. (۱۳۷۷). بنیادهای نظریه اجتماعی. ترجمه محسن ثلاثی. تهران: نشر مرکز.
موسوی، م. (۱۳۸۵). مشارکت اجتماعی یکی از مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی. فصلنامه رفاه اجتماعی، ۶(۲۳)، ۶۷-۹۲.

میرز، ل.، گامست، گ. و گارینو، ا. (۱۳۹۱). پژوهش چند متغیری کاربردی (طرح و تفسیر). ترجمه مجتبی حبیبی، سیمین دخت رضاخانی، حسن پاشا شریفی، بلال ایزانلو، ولی الله فرزاد، حمید رضا حسن آبادی. تهران: انتشارات رشد.
میرفردی، ا.، احمدی، س. و رستمی، ج. (۱۳۹۶). بررسی تأثیر مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی در عملکرد شرکتهای تعاونی کشاورزی و صنعتی شهرستان بویر احمد. جامعه‌شناسی کاربردی (مجله پژوهش علوم انسانی دانشگاه اصفهان)، ۲۸ (۶۸)، ۳۱-۵۲.

Beugelsdijk, S., & Schaik, T. (2005). Differences in Social Capital between 54 Western European Regions. *Regional Studies*, 39(8), 68.

Fayers, P., & Machin, D. (2007). *Quality of life: the assessment, analysis and interpretation of patient-reported outcomes*. (2nd Edition). New York: John Wiley Publish.

Halpern, D. (2005). *Social capital*. London: Polity Press.

Harphan, T., & Mckenzie, K. (2006). *Social capital and mental health*. London: Jessica Kingsley Publishers.

Hu, F., Niu, L., Chen, R., Ma, Y., Qin, X., & Hu, Z. (2015). The association between social capital and quality of life among type 2

- diabetes patients in Anhui province, China: a cross-sectional study. *Public Health*, 10, 15-21.
- Lin, N. (2001). *Social capital: a theory of structure and action*. UK: Cambridge University Press.
- Milbrath, L.W. (1978). *Indicators of environmental quality in indicators of environmental quality and quality of life*. UNESCO Reports and Papers in the Social Sciences, No. 38. Paris: UNESCO.
- Nogueira, H. (2009). Healthy communities: the challenge of social capital in the Lisbon Metropolitan Area. *Health & Place*, 15, 133-139. Available at: www.elsevier.com/locate/healthplace.
- Putnam, R. (1995). *Bowling alone: the collapse and revival of American community*. New York: Simon and Schuster Press.
- Uphoff, N. (2000). *Understanding social capital, learning from the analysis and experiences of participation, in Dasgupta and Seregeldin, social capital: a multifaceted perspective*. Institutional Analysis. Washington DC: World Bank.
- Wu, X., Chen, J., Huang, H., Liu, Z., Li, X., & Wang, H. (2018). Perceived stigma, medical social support and quality of life among people living with HIV/AIDS in Hunan, China. *Applied Nursing Research*, 28(2), 169-174.

The Role of Social Capital on the Quality of Life of Cooperative Activists in Damghan City

*Sh. Basyt*¹

Received: 10 May, 2020

Accepted: 01 Feb, 2021

Abstract

The present research aims at surveying the effect of social capital on the life quality of cooperative activists through a correlational study. The population was all the cooperative activists in Damghan city that among them 380 were selected as target population through convenience sampling. The instruments for data collection were two researcher-developed questionnaires on social capital and life quality. In this research, social capital was divided to cognitive and structural dimensions. The cognitive dimension includes the invisible part of social capital such as social integrity, social trust, social values and social attitudes. The structural dimension involves social participation, the range of social activities and the social responsibility and commitment. The findings revealed that those who had less activity had less interaction with others. In a more precise word, those who had more social capital had more participation in the cooperatives. These findings indicate that there is a significant relationship between cognitive and structural dimensions of social capital and life quality of cooperative activists.

Keywords: Social Capital, Structural Dimensions, Cognitive Dimension, Quality of Life, Cooperative Activists

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

1- Assistant Professor, Department of Social Sciences, Payame noor University, Tehran, Iran
shahram.basyt@gmail.com